

Raha ei ole sitä mitä moni luulee

Karlo Kauko

Hannu Sokala,

Raha ei ole sitä mitä luulet. Otava/Nemo, Helsinki 2024, 221 sivua painettuna.

Toimittaja Hannu Sokala on kirjoittanut suurlle yleisölle suunnatun teoksen *Raha ei ole sitä mitä luulet*. Kirja on mukaansatempaava ja sujuvasti kirjoitettu. Tässä suhteessa se lyö laudalta tyypilliset ekonomistekstit, joilla on joskus taipumus olla puisevia. Eräänlainen pamflettimaisuus ilmenee myös lähdeviitteiden suurpiirteisyytenä. Toisinaan jää arvailujen varaan, mikä seikka on otettu mistäkin. Haastatteluja on runsaasti. Samu Kurri (Finanssivalvonta), Arno Aho­niemi (Finanssiala ry), Sami Yläoutinen (Valtionalouden tarkastusvirasto), Patri­zio Lainà (STTK) ja Jongchul Kim (Sogangin yliopisto) kertovat näkemyksiään. Lisäksi kirjassa referoidaan eräiden vaikutusvaltaisten henkilöiden aiemmin esittämiä kommentteja.

Viittauksia tutkimuskirjallisuuteen on niukanlaisesti. Yllättäen edes suuren yleisön melko hyvin tuntema Charles Kindleberger (1978) ei löydy lähdeluettelosta. Hyman Minsky kyllä mainitaan.

Kirjan nimi viittaa lähinnä teoksen alkupuoleen. Raha ei nykyään ole kultakolikoita, vaan enimmäkseen pankkitalletuksia, siis pankkien velkoja. Kukaan ei huomaa tilinsä tyhjenty-

vän, vaikka pankki myöntäisi uusia lainoja, sillä pankki ei siirrä saldoa kenenkään tililtä lainaottavalle asiakkaalle. Pankki luo lainaksi antamansa talletukset. Jokainen täysivaltainen ja maksukykyiseksi arvioitu voi luoda niin paljon omia velkojaan kuin uskaltaa, eikä pankki talletusvelkoineen ole poikkeus.

Johdantoluvussa Sokala kertoo oivalta­neensa olennaisia asioita rahan synnystä vasta toimittuaan vuosia taloustoimittajana. Kun henkilö ensimmäisen kerran kuulee pankkien kyvystä luoda rahaa lainoja myöntämällä, hän usein suhtautuu väitteeseen epäuskoisesti. Vaihtoehtoisesti hän närkästy­y, ehkä siksi, että tämän voi luulla tarkoittavan mahdollisuutta luoda voittoa. Tämä kirja edustaa pikemminkin närkästymistä.

Pankki voi luoda omien asiakkaittensa talletuksia, siis omia velkojaan, mutta ei muunlaista rahaa. Se ei esimerkiksi voi tuhota kilpailijoi­taan lisäämällä niiden talletusvelkoja. Rahan­luontikyvyn rajallisuutta ei kirja pohdi, joten rahan synnyn käsittely jää puolitiehen.

Tarkempi rahan määritelmän pohdinta olisi ollut monissa kohdissa paikallaan. Puhutaanko

keskuspankkirahasta, nettovarallisuudesta, raha-aggregaateista vai jostain muusta? Määritelmät ovat keskenään ristiriidassa.

Kirjassa annetaan ymmärtää, että pankki voisi antaa enemmän lainoja kuin sillä on talletuksia (s. 47). Väite on tulkinnanvarainen. Vastavia on taseessa aina yhtä paljon kuin vastattavia. Jos pankin vastaavissa olisi vain lainoja yleisölle ja vastattavissa vain talletuksia, nämä erät olisivat joka sekunti samansuuruiset. Taseerien väliset kausaalisuudet olisivat olennaisempi kysymys kuin ajalliset järjestykset.

Käsitettä fiat-raha käytetään horjuvassa merkityksessä. Kirjan alkupuolella (s. 14) ainakin melkein määritellään fiat-raha rahaksi, joka muodostuu pankkien myöntäessä lainoja. Suomen rahahistorian yhteydessä (s. 176) Sokala käyttää perinteisempää fiat-rahamääritelmää, samoin kertoessaan dollarin kultakytöksen purkamisesta (s. 178).

Kirjan ehdottomasti parasta antia on luku kaksi, joka esittelee pankkijärjestelmän varhaisista historiaa. Pankkitoiminnalla on juuria mm. Italiassa, Alankomaissa ja Britanniasta. Anglosaksisesta kirjallisuudesta on joskus Suomeenkin levinnyt käsitys, että kultasepät olisivat olleet keskeisessä asemassa modernin pankkitoiminnan syntyvaiheissa. Näin oli ainoastaan Britanniassa. Kultaseppäpankkiirit alkoivat 1600-luvulla Englannissa laskea liikkeeseen yksityisiä seteleitä, mistä seurasi kriisejä. Sokala selostaa tämän historian ja asettaa sen kontekstiinsa korostaen taustan merkitystä pankkien nykyisille toimintatavoille. Sokalan mukaan kriisien perimmäinen syy on ollut rahaa luovien pankkien kyky myöntää lainoja ilman etukäteen hankittua rahoitusta.

On yllättävää, että suomalaisen kirjoittama kirja ei mainitse ruotsalaista Stockholms Bancoa eli Palmstruchin pankkia. Se oli en-

simmäinen varsinaisten seteleiden liikkeeseen laskija Euroopassa vuonna 1661. Pankilla oli sivukonttori Turussa vuodesta 1663 alkaen, joten Suomessa seteliraha lienee ollut tuttua. Myös Palmstruchin pankki kaatui mm. liialliseen antolainaukseen vuonna 1667, siis ennen kuin kultaseppien paperiraha yleistyi Englannissa 1670-luvulla. (ks. esim. Wetterberg 2009) Tästä olisi saanut herkullisen lisätapauksen historiaosuuteen.

Kakkosluvun vanhan historian jälkeen Sokala tekee yli kolmen vuosisadan loikan vuoden 2008 globaaliin finanssikriisiin ja vuoden 2023 pienempiin haaksirikkoihin. Kirja esittelee pankkitoiminnan epäonnistumisia ja väärinkäytöksiä lähimenneisyydessä niin Yhdysvalloissa, Sveitsissä kuin Mosambikissakin.

Uusinta historiaa ryöditetään professori Kotlikoffilta lainatulla tarkoituksellisen provokatiivisella väitteellä, että pankit on luotu ”kaatumaan” aina 15 vuoden välein. Väite tuo ekonomistille mieleen moraalikadon, joka kirjassa ohii menen mainitaankin.

Kirjan missään osassa ei käsitellä laajaa tutkimuskirjallisuutta siitä, minkälaisia makrotaloudellisia ja rahoitusmarkkinoihin liittyviä ilmiöitä tyypillisesti havaitaan ennen finanssikriisejä. (Katsauksen tähän kirjallisuuteen esittää esim. Kauko 2014.) Monet havainnoista olisivat sopusoinnussa Sokalan teesien kanssa.

Luku viisi esittelee myönteisessä valossa 1930-luvulla esitettyä Chicagon suunnitelmaa (Chicago plan, Fisher 1935) täysreservipankkitoiminnasta. Etenkin pääekonomisti Patrizio Lainà ja hänen aihetta käsittelevä väitöskirjansa (2018) ovat esillä. Ehdotuksen keskeinen ajatushan on, että pankkien vähimmäisvarantovelvollisuuden tulisi olla 100 % asiakkaiden talletuksista. Tämä olisi ehkä ainoa tapa estää talletusrahan muodostuminen antolainauksen

sivutuotteena, mikä saattaisi pienentää pankkikriisien todennäköisyyttä. Idean eduiksi Sokala laskee myös sen, että ”valtiorahan” käyttökohdeet voidaan valita poliittisesti. Mutta päätyisivätkö lainat todella ympäristönsuojelua edistäviin kohteisiin, kuten Sokala toivoo? Vai rahoittaisivatko pankit sittenkin kohteita, jotka hyödyttäisivät poliittisesti vaikutusvaltaisimpia intressiryhmiä?

Takavuosien laajamittaiset arvopaperiostot, joita keskuspankit tekivät, sekä moni muu rahapoliittinen toimenpide saavat osakseen ankaraa kritiikkiä luvussa kuusi. Sokala pitää ongelmana sitä, ettei keskuspankeilla ole samanlaista poliittista vastuuta kuin vaikkapa hallituksilla. Tämä näkemys haastaa vakiintuneet opit keskuspankin itsenäisyyden tarpeellisuudesta (ks. esim. Georgieva 2024). Katsaus vallitsevaa näkemystä puoltavaan ”oikeaoppiseen” kirjallisuuteen ja tätä valtavirtaa haastavaan kritiikkiin olisivat lisänneet viestin uskottavuutta.

Tämänkaltaista kirjaa on melkein mahdollista kirjoittaa siten, ettei siihen lipsahtaisi yhtään asiavirhettä. Nyt pieniä virheitä on ehkä liikaakin. Muutamia esimerkkejä lienee syytä mainita. Dollarin kultapariteetiksi asetettiin 35 dollaria unssilta (s. 178) jo vuonna 1934, ei vasta 1944. Kirjan alkupuolella vähimmäisvarantojärjestelmä selitetään vähintäänkin oudosti (s.14). Käsitteet ”oma pääoma” ja ”maksuvalmius” tuntuvat olevan välillä sekaisin. Nämä detaljit ovat kuitenkin melko vähämerkityksisiä eivätkä pahasti heikennä lukukokemusta. □

Kirjallisuus

- Fisher, I. (1935), *100% Money*, Adelphi Company, New York.
- Georgieva, K. (2024), *Strengthen Central Bank Independence to Protect the World Economy*, <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2024/03/21/strengthen-central-bank-independence-to-protect-the-world-economy> (viitattu 12.7.2024).
- Kauko, K. (2014), ”Minkälainen kello kilkattaa pankkikriisin kaulassa?”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 110: 343–357.
- Kindleberger, C. (1978), *Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises*, Macmillan, Lontoo.
- Lainä, P. (2018), *Full-Reserve Banking, Separating Money Creation from Bank Lending*, Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 89, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Wetterberg, G. (2009), *Pengarna & Makten*, Riksbankens historia, Atlantis förlag, Tukholma.